

MACHTSRELATIES IN DE VLAAMSE LANDBOUWSECTOR

Vlaamse landbouwbedrijven beschikken over beperkte onderhandelingsmacht binnen de sector, omwille van het grote aantal kleine bedrijven. De laatste decennia groeien landbouwbedrijven in oppervlakte, terwijl ze dalen in aantal. Dit artikel bespreekt hoe de structuur van de Vlaamse landbouwsector eruit ziet in de relationele ruimte van drie velden volgens Bourdieu's veldtheorie.

Inleiding

Sinds 1980 nam het aantal landbouwbedrijven in Vlaanderen af met een gemiddelde van 2.5 procent per jaar, terwijl de hoeveelheid landbouwland ruwweg stabiel bleef. Kort door de bocht is er daarom meer land beschikbaar voor overlevende bedrijven die dus gemiddeld groeien in oppervlakte cultuurgrond. Dit zorgt voor ingrijpende veranderingen in de Vlaamse landbouwsector, zowel in de relaties tussen landbouwers als hun relaties tot andere actoren in de landbouwsector. Dit artikel is gebaseerd op een studie met als doel om de relaties tussen actoren in de Vlaamse landbouwsector te exploreren in drie relevante velden volgens Bourdieu's veldtheorie.

Bourdieu's veldtheorie

Bourdieu's veldtheorie probeert de dynamieken tussen actoren via het concept van 'velden' te verklaren. Een veld is een invloedssfeer, een gestructureerde ruimte van relaties waarin verschillende actoren continu wedijveren voor het bepalen van de dominante manier van werken. Dit betekent dat actoren binnen een veld een

positie innemen die ervoor zorgt dat ze ofwel de structuur van dat veld proberen te behouden of die structuur net proberen te transformeren. Een veld wordt gekarakteriseerd door een strijd tussen actoren, wat ervoor zorgt dat hiërarchische posities worden ingenomen. Sommige actoren hebben als doel om de structuur of de logica binnen hun veld te behouden in hun eigen belang, terwijl andere actoren erop doelen deze logica te transformeren naar de *best practice* in hun belang. De positie die actoren innemen wordt bepaald door een aantal elementen die omvat worden in wat Bourdieu habitus heeft genoemd. Elke actor heeft een geschiedenis; bepaalde voorkeuren die ervoor zorgen dat de mogelijke acties die deze actor zal ondernemen binnen een veld voorbestemd zijn. De waarden die een actor meeneemt in zijn keuzeproces zijn gerelateerd aan verschillende vormen van kapitaal: sociaal, cultureel en economisch kapitaal. In het vervolg van dit artikel worden de dynamieken tussen actoren in de landbouwsector besproken volgens een economisch, wetenschappelijk en politiek veld.

Onderzoeksmethode

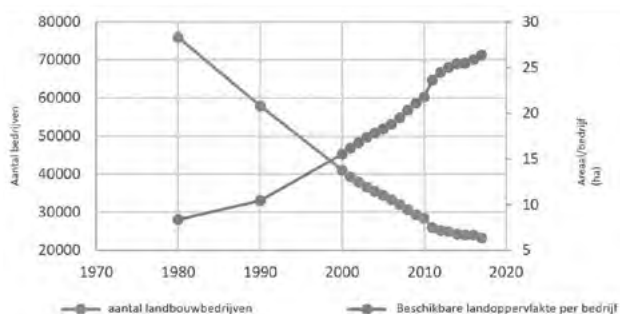
De actoren die dynamieken creëren binnen de hiervoor genoemde velden, werden geïdentificeerd aan de hand van literatuur, pers en beleidsrapporten. Ze kunnen onderverdeeld worden in vier groepen: landbouwers, overheid, actoren in de waardeketen (bijvoorbeeld input leveranciers) en het middenveld. Aangezien dit onderzoek gericht was op het dieper exploreren van de relaties tussen actoren uit de landbouwsector in de context van drie relevante velden, werden diepte-interviews uitgevoerd met elke actor. Voor de eerste groep waren dit in totaal 12 landbouwers, verspreid over heel Vlaanderen. In de tweede groep werd een medewerker van departement omgeving Vlaanderen geïnterviewd over het vrijwaren van ruimte voor landbouw. De derde groep – actoren in de waardeketen – kan onderverdeeld worden in input leveranciers en output afnemers. Aan de input kant werd een zaadontwikkelaar en een verdeler van pesticiden en meststoffen geïnterviewd, maar ook een bank, aangezien financieel kapitaal een input van groot belang is. Aan de kant van de afnemers werd een coöperatie geïnterviewd die instaat voor het ophalen, verwerken en verkopen van melkproducten. Ten vierde werd ook het middenveld bevestigd, meer bepaald twee landbouworganisaties en een natuurorganisatie.

Dit artikel is gebaseerd op informatie verworven tijdens de interviews, die open en exploratief van aard waren. Om subtiele maar diepgaande elementen van de relaties tussen actoren naar boven te halen, was het belangrijk om oor te hebben voor wat er leeft in de sector en het netwerk van elke respondent. Als gevolg van het exploratieve karakter van de interviews en de complexiteit van de landbouwsector, zijn de volgende paragrafen geen exhaustieve opsomming van alle mogelijk bestaande velden en vormen van tweestrijd binnen de velden van de landbouwsector. Ze brengen echter wel een structuur naar voor waarin een veelheid aan dynamieken binnen de landbouwsector beschouwd kunnen worden.

Economisch veld

Het eerste veld dat de structuur van de Vlaamse landbouwsector bepaalt, is het economisch veld. In een economisch veld wordt de positie van actoren bepaald door het volume en de structuur van hun economisch kapitaal, maar dit veld kan ook beïnvloed worden door andere velden. Bijvoorbeeld door het politieke veld, door middel van landbouw-gerelateerd beleid zoals marktregulering of milieu-gerelateerde wetgeving. Voorbeelden van deze beïnvloeding zijn de nitraatnormen en het mestactieplan die ervoor zorgen dat landbouwers hun productiestrategie moeten aanpassen, beïnvloed door beslissingen gemaakt in het wetenschappelijke veld. Maatregelen voor erosiebestrijding zorgen er op dezelfde wijze voor dat landbouwproductie zowel ecologisch als economisch op lange termijn voordeliger wordt. Aan de andere kant identificeerden verschillende personen die geïnterviewd werden voor deze studie

De afname van het aantal landbouwbedrijven in België gecombineerd met de resulterende toename van de mogelijk beschikbare landoppervlakte per bedrijf, tussen 1980 en 2017 (gebaseerd op gegevens van Statbel, meerdere jaartallen)

het verbod op GGO's door de Europese unie als een factor die, door externe druk op het politieke veld, uiteindelijk de economische competitiviteit van Europa op wereldschaal zal terugdringen.

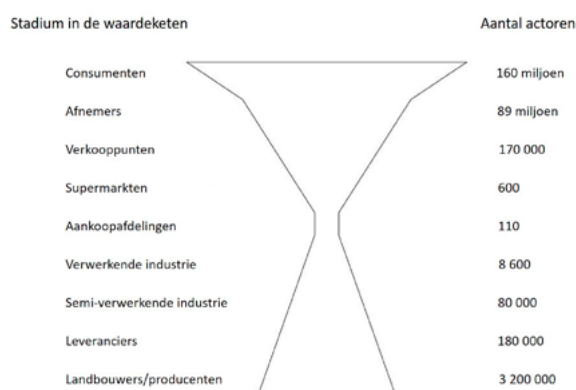
Voor de landbouwsector zijn de actoren binnen het economisch veld landbouwers, actoren in de waardeketen en actoren met niet-landbouw gerelateerde functies. Binnen dit veld kunnen drie soorten strijden geïdentificeerd worden: ten eerste is er de strijd tussen landbouwers zelf. Normaal gezien kunnen dominante actoren in een economisch veld hun model opleggen als de norm en andere visies in diskrediet brengen. Op deze manier zullen grote en gespecialiseerde bedrijven zich bovenaan de hiërarchie van het veld kunnen plaatsen omdat zij schaalvoordelen genieten en door lagere productiekosten meer kans hebben om te overleven in de sector gezien het huidige, moeilijke economisch klimaat. Als gevolg van de schaal van hun productie, genieten de grootste landbouwbedrijven ook een grotere onderhandelingsmacht dan kleinere bedrijven. Eén landbouwer verklaarde dat bij het onderhandelen van contracten met afnemers, grotere bedrijven systematisch meer gehoor krijgen, allicht omdat een groter contract van groter belang is voor een afnemer. Hierdoor kan zo'n groter landbouwbedrijf dus een hogere prijs realiseren. Een andere landbouwer voegde hieraan toe dat dit een van de redenen is waarom zij een kleiner bedrijf in de buurt hebben kunnen overkopen. De uitspraak dat landbouwbedrijven groeien in areaal omdat er land vrijkomt, is eigenlijk te simpel: het land dat "vrijkomt" is veelal afkomstig van kleinere bedrijven die niet langer kunnen meedraaien in de sector, waardoor reeds grotere bedrijven de kans krijgen om verder te groeien.

Landbouwers kunnen haast niet anders kunnen dan groeien en specialiseren

In de kleine steekproef aan landbouwers bevestigd voor dit onderzoek, gaven twee bedrijven aan erg actief te zijn in de landelijke gilden en mee na te denken over beleidsvragen. Deze twee bedrijven waren de grootste bedrijven uit de steekproef en bovengemiddeld in termen van areaalgrootte voor Vlaanderen. Het economisch kapitaal dat deze bedrijven bezitten, gaat dus ook gepaard met sociaal en cultureel kapitaal, namelijk het uitbouwen van een groot netwerk en het zichzelf kunnen legitimeren binnen dit netwerk, maar ook in het gehele economische veld. Als gevolg van deze soort dynamiek lijkt schaalvergroting veelal de beste optie voor een landbouwbedrijf, maar kleinere landbouwbedrijven met een specifiek businessmodel, bijvoorbeeld korte keten voedselproductie, hebben ook een goede kans op overleven aangezien ze beter bestand zijn tegen de volatiliteit van prijzen op de wereldmarkt. Het merendeel van de geïnterviewde landbouwbedrijven identificeert zich met één van beide productiestrategieën, maar ook een derde belangrijke groep kon onderscheiden worden aan de hand van de interviews. Dat zijn de landbouwers die hun rug keren naar de schaalvergrotingsdruk, bijvoorbeeld omdat ze verder kunnen tot aan het einde van hun carrière zonder grote investeringen te doen (zeker wanneer er geen opvolger is) of een circulair, zelfvoorzienend businessmodel hebben.

De tweede strijd binnen het economisch veld gaat tussen landbouwers als één gelijkgestemde groep (voor zover dat mogelijk is) en andere actoren in de waardeketen, namelijk input

Figuur 1: Visualisatie van het aantal actoren in een Europese agri-food waardeketen resulteert in een trechtersvorm die duidt op consolidatie van de verwerkende industrie en retail (gebaseerd op Humphrey & Memedovic, 2006)

producenten en output afnemers. Figuur 1 geeft hun aantallen weer en hieruit valt af te leiden dat zij veel sterker geconsolideerd zijn dan landbouwers, die veelal alleen werken. Door die consolidatie hebben grotere bedrijven meer onderhandelingsmacht in de waardeketen en wordt de landbouwer opgezaald met de rol van prijsnemer: de prijs wordt bepaald door andere actoren en de bevroegde landbouwers geven aan dat ze zelden de macht hebben om hier veel aan te veranderen. Het gevoel heerst bij meerdere respondenten, dat de rest van de waardeketen ervoor zorgt dat landbouwers niet anders kunnen dan groeien en specialiseren om kosten te minimaliseren, zodat het bedrijf leefbaar zou blijven. Niettemin zijn er naast groeien nog mogelijkheden voor landbouwers om prijzen te beïnvloeden, zoals coöperaties en groepsaankopen, maar het blijft erg moeilijk om de structuur van dit veld te doorbreken en om een dominante positie in te nemen.

De derde strijd in het economisch veld gebeurt tussen landbouwproductie en andere functies van open ruimte in Vlaanderen, zoals natuur en recreatie, urbanisatie en specifiekere fenomenen zoals verpaarding. Wat private eigenaren doen met hun land, heeft niet noodzakelijk een effect op een landbouwer, maar het heeft vaak wel een effect op de prijs en beschikbaarheid van land in de nabije omgeving. Hetzelfde gaat op voor recreatiegebied en natuur. De geïnterviewde landbouwers vonden vooral de relatie met natuurbeheerders moeilijk verlopen, aangezien de visies van beide groepen veelal het verst uit elkaar liggen. Er wordt wel bij vermeld dat samenwerking tussen beide groepen voordelig kan zijn voor verschillende doeleinden.

Wetenschappelijk veld

Het tweede verklarende veld voor de structuur van de Vlaamse landbouwsector is het wetenschappelijk veld. Dit veld wordt overwegend gedomineerd door twee ideologieën: moderne landbouw en biologische landbouw die met elkaar strijden om zichzelf als visie te legitimeren. Dit lijkt misschien op een strijd tussen economie en ecologie, maar het gaat veel verder dan dat. Door druk vanuit het politieke veld, dat beïnvloed wordt door externe factoren, is moderne landbouw gegroeid naar een meer duurzame manier van productie dan pakweg 25 jaar geleden. Om de beweging in deze richting te starten, was strikte en grondige regulering nodig en verder onderzoek en regulering zullen ervoor zorgen dat die evolutie zich verder voortzet. Op dit moment probeert de moderne landbouw duurzaam verder te evolueren door middel van GGO's, bijvoorbeeld manieren om pesticidengebruik en de bijbehorende negatieve milieueffecten te reduceren. Dit voorbeeld illustreert de relatie tussen het politieke veld en het wetenschappelijke. Ook noemenswaardig is dat de respondenten hier steeds de term moderne landbouw gebruiken, omdat

conventionele of gangbare landbouw volgens hen een verkeerde connotatie heeft: gangbare landbouw is net als biologische landbouw in constante evolutie. Uiteindelijk, vertelt een biologische landbouwer, zijn zowel biologische landbouw als gangbare landbouw geëvolueerd uit eenzelfde manier van produceren, en volgens meerdere geïnterviewden, evolueren beide ideologieën in dezelfde richting. Zo vertelt één biologische landbouwer dat hij geen pesticiden gebruikt, maar het wel zou doen indien het niet anders kan. Hij doet er alles aan om geen pesticiden nodig te hebben, maar zou bijvoorbeeld geen volledige teelt verloren laten gaan als er een gemakkelijke oplossing bestaat. Tegelijkertijd vertelt een landbouwer die op eerder industriële schaal produceert, dat het in ieders belang is om zo weinig mogelijk pesticiden te gebruiken, zowel uit financiële als ecologische overweging. Voor hem is het belangrijk om gebruik te maken van de innovatie die de wetenschap de laatste decennia heeft voortgebracht om efficiënt te werk te gaan, maar steeds met het effect op biodiversiteit en dergelijke in gedachten. In essentie bedoelen deze landbouwers dat ze de meest efficiënte en duurzame keuze voor hun bedrijf op een bepaald tijdstip willen nemen, zonder zich te moeten aansluiten bij een bepaalde ideologie. Desalniettemin blijven meningsverschillen bestaan. Deze zitten vervat in het sociale en culturele kapitaal dat landbouwers verwerven door toe te behoren aan een bepaalde stroming. In het algemeen kan gangbare, industriële productie zijn visie opleggen binnen het veld op basis van zijn positie in het economische zowel als het wetenschappelijke veld, aangezien slechts 2% van de Vlaamse landbouwers aan biologische landbouw doen. Dit gaat om 1% van de Vlaamse landbouwoppervlakte. Het kleine aandeel aan biologische landbouw kan toegewezen worden aan een weinig ambitieus lokaal beleid en de hoge mate van intensivering omwille van de hoge bevolkingsdichtheid van Vlaanderen. De biologische ideologie wordt echter steeds meer ondersteund door beleid geconstrueerd door dynamieken in het politieke veld onder invloed van publieke opinie en andere visies binnen het wetenschappelijke en economische veld.

Landbouwers verwerven sociaal en cultureel kapitaal door toe te behoren aan een bepaalde stroming

Politiek veld

Een derde veld dat de Vlaamse landbouwsector structureert is het politieke. In dit veld is de legitimiteit van actoren vaak grotendeels afhankelijk van de kiezers die zij representeren, maar ook van externe invloeden, bijvoorbeeld uit het economische en wetenschappelijke veld. Opmerkenswaardig is dat voor het politieke veld van de landbouwsector in Vlaanderen, steeds minder kiezers landbouwers zijn, aangezien hun aantal daalt met 2.5% per jaar. Bovendien vinden organisaties in het middenveld aansluiting bij bepaalde partijen – denk maar aan de connectie tussen Boerenbond en de CD&V – terwijl anderen, zoals het Algemeen Boerensyndicaat, er een punt van maken neutraal te blijven. Natuurorganisaties zullen approximatief eerder aansluiting vinden bij een groene partij, terwijl andere actoren in de waardeketen meer sympathie zullen hebben voor meer liberale politieke strategieën. De politieke partijen die op een bepaald moment bovenaan de hiërarchie staan in dit veld, zullen proberen aan de wensen van hun kiezers te voldoen. Landbouwbeleid wordt zowel ontwikkeld

vanuit een economisch als een milieu-perspectief, daarom is er innovatiebeleid dat focust op intensifiëring, maar ook beleid dat (omschakelen naar) biologische landbouw vergemakkelijkt.

Landbouwbeleid wordt zowel ontwikkeld vanuit een economisch als een milieu-perspectief

Het is verder ook belangrijk om op te merken dat landbouwers zichzelf niet altijd representeren als één groep, omdat ze verschillende posities innemen in de hiërarchie binnen andere velden. Maar de toegang tot land is een kwestie waarin Vlaamse landbouwers samen tegenover andere invullingen van open ruimte staan. Als het aankomt op het vrijwaren van landbouwgrond voor landbouwfuncties, worden landbouwers ondersteund door beleidsmakers, natuurorganisaties, landbouworganisaties en ook het bredere publiek aangezien iedereen het belang inziet van open ruimte.

Bovendien vertellen heel wat landbouwers met verschillende strategieën dat ze geen ander beroep zouden willen uitoefenen. Niet alleen omdat je eigen baas zijn een zekere vrijheid geeft, maar vaak is een bedrijf ook al lang in de familie, is men opgegroeid op het landbouwbedrijf en zou men liefst willen dat de kinderen het bedrijf ooit overnemen. Het opgroeien op een landbouwbedrijf en het op deze manier verwerven van kennis kan gezien worden als opgebouwd cultureel kapitaal en het netwerk dat men hierdoor opbouwt, als sociaal kapitaal.

Bourdieu benadrukt ook dat het politieke veld gekarakteriseerd wordt door een nauwe relatie met externe invloeden, aangezien machthebbers in het veld hun legitimering halen door de representatie van burgers. In een democratische context is het daarom belangrijk dat sociale noden en eisen alsook interesse van buiten het politieke veld een grote invloed hebben op wat er gebeurt binnen dat politieke veld. Tijdens de interviews werd aangehaald dat invloed van publieke opinie op het politieke veld nooit groter is geweest dan in deze tijd van sociale media.

Veranderingen in de Vlaamse landbouwsector hebben niet uitsluitend economische gevolgen, er is ook een sociale dimensie

Conclusie

In het overkoepelende machtsveld, bestaat er algemeen gezien een tegenstelling tussen economisch kapitaal en cultureel kapitaal en dit lijkt op basis van deze exploratieve studie ook zo te zijn in de Vlaamse landbouwsector. Binnen de drie eerder beschreven velden komt het belang van onderhandelingsmacht terug. Het groeien in oppervlakte van landbouwbedrijven is iets dat gebeurt omwille van

het belang van het economische veld: de actoren in de waardeketen forceren andere actoren om ook te groeien en landbouwers moeten haast noodgedwongen volgen. Desalniettemin zijn er landbouwers die ervoor kiezen om niet mee te gaan in deze trend. De redenen hiervoor kunnen gaan van het hebben van een andere ideologie of visie op economische macht tot erg individueel specifieke redenen, bijvoorbeeld het gebrek aan een opvolger, dat leidt tot de voorbereiding op het einde van het bedrijf en de keuze om geen nieuwe investeringen te maken. Verder is het ook belangrijk om op te merken dat de ingrijpende veranderingen die gebeuren in de Vlaamse landbouwsector niet uitsluitend economische gevolgen hebben. Er is een zekere sociale dimensie aan verbonden: de geïnterviewde landbouwers voor deze studie zien het landbouwer zijn niet enkel als een beroep, maar als een levensstijl.

En tot slot is het belangrijk om op te merken dat het feit dat de ene actor bovenaan staat in de hiërarchie van een veld, er niet voor zorgt dat de visies van andere actoren minder geldig zijn. Ten eerste omdat er meestal goede argumenten zijn voor beide visies in een strijd, zoals bij biologische en gangbare landbouw of schaalvergroting en alternatieve businessmodellen. Deze visies zijn vaak erg contextspecifiek, wat meegenomen kan worden in verder onderzoek aan de hand van veldtheorie. Die theorie vertrekt immers vanuit de individuele specificiteit van actoren, om zo tot een bredere verklaring van hiërarchie op niveau van een veld te komen. Ten tweede betekent het dominant zijn binnen één veld niet noodzakelijk dat de visie van die actor ook dominant zal zijn in een ander veld, al is dat vaak wel zo. Legitimiteit verworven in het ene veld, zorgt voor toegenomen kapitaal (in al zijn vormen), dat gebruikt kan worden bij de strijd binnen een ander veld. Om de Vlaamse landbouwsector systemisch te bekijken, is het belangrijk om de connectie tussen actoren en hun visies binnen verschillende velden diepgaander te beschouwen.

Literatuurselectie

- Bourdieu, P. (2005) The Political Field, Social Science Field and Journalistic Field. In Bourdieu and the Journalistic Field.
- Humphrey, J. & O. Memedovic (2006) Global Value Chains in the Agrifood Sector. Vienna: United Nations Industrial Development Organization.
- Mathijs, E. & J. Relaes (2012) Landbouw en voedsel, verrassend actueel. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Roger, A. (2016). Power in the Field. Explaining the Legitimation of Large-Scale Farming in Romania. Sociologia Ruralis.
- Sutherland, L. A. & R.J.F. Burton (2011) Good farmers, good neighbours? The role of cultural capital in social capital development in a Scottish farming community. Sociologia Ruralis.

Stien Snellinx (stien.snellinx@ilvo.vlaanderen.be) is doctoraatsstudent aan het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO) en de Universiteit Gent, waar zij onderzoek doet naar circulaire economie en organische waardeketens. Dit artikel is geschreven op basis van haar masterthesis in de geografie aan de KU Leuven.